

Pillen voor de psych(e); een exploratief onderzoek naar neuro-enhancement onder Nederlandse psychiaters en artsen

S.J. TIMMER, G. GLAS

ACHTERGROND Psychofarmaca worden toenemend voor verbetering van normaal functioneren (enhancement) gebruikt. Uit een enquête uitgevoerd door Nature blijkt dat dit ook onder academici het geval is.

DOEL In kaart brengen van eigen gebruik door en meningen over psychofarmacologische enhancement van Nederlandse psychiaters en andere artsen werkzaam in de psychiatrie. Deze gegevens vormen de basis voor een ethische discussie over neuro-enhancement in Nederland.

METHODE Een onlinevragenlijst, gebaseerd op de Nature-vragenlijst, werd voorgelegd aan zoveel mogelijk psychiaters, aiossen en andere artsen werkzaam in de psychiatrie in Nederland.

RESULTATEN Van alle respondenten gaf 11% aan wel eens medicatie te gebruiken zonder medische reden om het mentaal functioneren te verbeteren. Van de respondenten vond 66% dat psychofarmaca zonder medische indicatie voor niemand moeten zijn toegestaan.

CONCLUSIE In vergelijking met de Nature-enquête blijken Nederlandse respondenten aanzienlijk terughoudender tegenover neuro-enhancement, zowel wat betreft eigen gebruik als wat betreft meningen over gebruik in het algemeen.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 54(2012)4, 371-376]

TREFWOORDEN enhancement, psychofarmacologie, enquête

Buiten het gezichtsveld van de psychiatrie is er een beweging gaande waarbij gezonde mensen psychofarmaca gebruiken, met als doel het psychisch functioneren te verbeteren. Dit streven naar verbetering van op zich adequaat functionerende psychische vermogens noemt men 'psychofarmacologische enhancement'. Het begin van het denken hierover vinden we in Peter Kramers bestseller *Listening to Prozac* (1993). In dit werk beschrijft Kramer dat zijn patiënten zich door Prozac 'beter dan goed' gingen voelen. Kramer gebruikt in dit verband de pakkende term 'cosmetische psychofarmacologie', naar analogie van cosmetische chirurgie. Terwijl de selectieve serotonineheropname-

remmers (SSRI's) tegenwoordig nauwelijks nog als 'gelukspil' worden gezien, worden andere psychofarmaca toenemend voor enhancementdoeleinden gebruikt. Denk hierbij aan methylfenidaat als 'leerpil' door studenten in de Verenigde Staten en aan modafinil door luchtmachtpiloten (Wolpe 2002).

Ook academici kunnen de verleiding van middelen zoals methylfenidaat niet altijd weerstaan. Dat bleek uit de enquête die het tijdschrift *Nature* in 2008 hield op internet (Maher 2008); een vijfde van de 1427 mensen uit 60 landen die de vragenlijst hadden ingevuld, had wel eens een pil genomen om de concentratie of het geheugen op

te peppen en 79% vond dat gebruik van psychofarmaca door gezonde mensen moet worden toegestaan (Greely e.a. 2008).

Geïnspireerd door de Nature-enquête, hebben wij het onderzoek 'Pillen voor de psych(e)' ontwikkeld. Dat richt zich op het gebruik van psychofarmaca zonder medische indicatie door Nederlandse psychiaters en andere artsen werkzaam in de psychiatrie. Het doel van dit onderzoek is om eigen gebruik en meningen over psychofarmacologische enhancement in kaart te brengen om zo een basis te leggen voor de ethische discussie over neuro-enhancement.

METHODE

Wij verzamelden de gegevens middels een onlinevragenlijst gebaseerd op de vragenlijst die door Nature werd afgenomen. Om zoveel mogelijk psychiaters en aiossen te bereiken, poogden wij aanvankelijk om via de NVvP een e-mail te verspreiden naar alle leden. Het verenigingsbestuur was echter begrijpelijkerwijze terughoudend met het verstrekken van de e-mailadressen.

Een e-mail met een link naar deze vragenlijst werd verstuurd naar secretariaten van ggz-instellingen met de vraag de e-mail te versturen aan alle artsen binnen de instelling. Daarnaast spoorden wij via internet zoveel mogelijk psychiaters in algemene ziekenhuizen en zelfstandig gevestigde psychiaters op. De onderzoeksgroep betrof derhalve psychiaters, aiossen en andere artsen werkzaam in de psychiatrie.

De vragenlijst was van oktober 2009 tot september 2010 te vinden op internet (www.neuro.dimence.nl). De site werd buiten het gezichtsveld van zoekmachines geplaatst. De resultaten kwamen anoniem binnen bij de onderzoeker.

RESULTATEN

Algemeen

Er namen 42 ggz-instellingen deel aan dit onderzoek. Er werden 12 psychiatrische afdelin-

gen van algemene ziekenhuizen (PAAZ'en) benaderd en 83 zelfstandig gevestigde psychiaters. Er waren in totaal 422 respondenten, van wie 69% psychiaters, 17,5% aiossen en 13% andere artsen (zie tabel 1). Het grootste deel van de respondenten, te weten 87%, was werkzaam binnen een ggz-instelling, 7% was zelfstandig gevestigd en 6% was werkzaam in een algemeen ziekenhuis. Er reageerden 228 (54%) mannen tegenover 194 (46%) vrouwen. De leeftijdsverdeling staat in tabel 2.

Gebruikers

Van alle respondenten gaven er 46 (11%) aan wel eens medicatie te gebruiken zonder medische indicatie. Om welke middelen het ging, is weer gegeven in tabel 3.

Van alle respondenten gaven er 58 (13,7%) aan iemand te kennen die psychofarmaca gebruikte om het eigen mentale functioneren te verbeteren. Van de gebruikende respondenten is de verdeling van geslacht, functie, werkveld en frequentie van gebruik weergegeven in tabel 1. Het middelengebruik per leeftijdscategorie vindt u in tabel 2.

Meningen

Meer dan de helft van de respondenten (66%) vond dat gebruik van psychofarmaca zonder medische indicatie voor niemand moest zijn toegestaan. Een aanzienlijk kleiner percentage (19%) vond dat gebruik moest zijn toegestaan voor bepaalde groepen en 15% vond dat gebruik moest zijn toegestaan voor iedereen die dat wil. Als nieuwe middelen voor enhancementdoeleinden veilig zouden zijn en de bijwerkingen beperkt, dan zou 18% van de respondenten ze wel willen gebruiken. Op de vraag of kinderen jonger dan 16 jaar deze middelen (voor dit doel) zouden mogen gebruiken, gaf, niet verrassend, een minderheid (7%) aan dat dit moet mogen. Toch zouden meer respondenten (18%) druk voelen om de middelen aan hun eigen kinderen te geven als ze zouden weten dat andere kinderen ze ook gebruiken.

TABEL 1 Gegevens van alle (n = 422) en van gebruikende (n = 48) respondenten

	Alle respondenten	Gebruikers; 11%
Geslacht		
man	228 (54%)	29 (60%)
vrouw	194 (46%)	19 (40%)
Functie		
psychiater	292 (69%)	37 (77%)
aios	74 (17,5%)	9 (19%)
andere arts	56 (13%)	2 (4%)
Werkveld		
ggz	366 (87%)	38 (79%)
algemeen ziekenhuis	27 (6%)	3 (6%)
zelfstandig gevestigd	29 (7%)	7 (15%)
Frequentie gebruik		
hooguit 1 x/j	-	19 (40%)
aantal keer/jaar	-	11 (23%)
maandelijks	-	13 (27%)
wekelijks	-	2 (4%)
dagelijks	-	3 (6%)

TABEL 2 Leeftijdverdeling en middelengebruik per leeftijdscategorie

leeftijdscategorie	Alle deelnemers	Gebruikers Absoluut	Gebruikers Relatief
20-29 jaar	35 (8%)	3 (6%)	9%
30-39 jaar	93 (22%)	8 (17%)	9%
40-49 jaar	137 (32%)	17 (35%)	12%
50-59 jaar	126 (30%)	11 (23%)	9%
60+ jaar	31 (7%)	9 (19%)	29%

TABEL 3 Gebruikte middelen en frequentie van gebruik

Middel	Aantal (%)
Benzodiazepine	21 (5%)
Bètablokker	17 (4%)
Methylfenidaat	8 (2%)
Totaal	48 (11%)

DISCUSSIE

Respons

Binnen dit onderzoek hebben wij ernaar gestreefd om zoveel mogelijk artsen werkzaam in de psychiatrie te bereiken. Dit is niet gelukt, aangezien wij gebruik moesten maken van telefoon en e-mail om respondenten te bereiken. Een groot deel van met name de PAAZ-psychiaters en de zelfstandig gevestigde psychiaters (ZGP's) is niet

bereikt; het overgrote deel van de respondenten (87%) is werkzaam binnen de ggz. Dit onderzoek geeft dan ook geen representatief beeld van het gebruik van deze middelen onder ZGP's en ziekenhuispsychiaters. Hoewel de resultaten volledig anoniem zijn verwerkt, is het toch niet uitgesloten dat mensen om privacyredenen niet wilden deelnemen of dat niet iedereen de vragenlijst volledig naar waarheid heeft ingevuld.

Uiteraard kan er sprake zijn van een positieve of negatieve selectiebias. Het lijkt echter aanneemelijk dat vooral respondenten met een mening hebben deelgenomen, ongeacht of deze mening pro of contra enhancement was.

Resultaten

In het algemeen kunnen we zeggen dat het gebruik van psychofarmaca zonder medische indicatie onder Nederlandse artsen werkzaam in de psychiatrie weinig voorkomt. Zowel het aandeel respondenten dat middelen gebruikt (11%), als de frequentie waarmee dit gebeurt (40% hooguit 1 keer per jaar), is beperkt te noemen.

We hebben geen subgroepen gevonden waar bij gebruik van psychofarmaca relatief meer voorkomt dan verwacht. De enige opvallende bevinding is dat in de leeftijdscategorie 60 jaar en ouder het relatieve gebruik op 29% ligt, aanzienlijk hoger dan het gemiddelde gebruikerspercentage in de gehele groep respondenten (11%). Dit is opmerkelijk omdat uit ander onderzoek blijkt dat het gebruik van middelen zonder medische noodzaak het grootst is bij mensen van 18 tot 25 jaar en bij studenten (McCabe 2005; Teter 2006).

Vergelijking Nature-enquête

Waar in de Nature-enquête het gebruik van psychofarmaca voor enhancement op 20% lag, lag het percentage 'gebruikers' binnen dit onderzoek op slechts 11%. Ook de frequentie van het gebruik lag binnen de Nature-enquête hoger, terwijl in dit onderzoek dagelijks of wekelijks gebruik hoogst uitzonderlijk was.

Als men beide onderzoeken vergelijkt, betreft het opvallendste verschil de mening van respondenten over dit onderwerp. Het merendeel van hen (66%) vond dat gebruik van psychofarmaca zonder medische indicatie voor niemand mag zijn toegestaan, terwijl in de *Nature*-enquête 79% van de respondenten aangaf gebruik hiervan door gezonde mensen wél toelaatbaar te achten (Maher 2008).

Een vergelijkbaar groot verschil bestond ten opzichte van de wens om zelf in de toekomst nieuw beschikbare middelen te willen gebruiken met als doel het functioneren te verbeteren. In dit onderzoek lag het percentage op 18% en in de *Nature*-enquête op maar liefst 69%.

Bedacht moet worden dat de *Nature*-enquête een brede internationale populatie betrof, bestaande uit academici in het algemeen, terwijl dit onderzoek zich beperkte tot artsen werkzaam in de psychiatrie in Nederland. Mogelijk zijn psychiaters en artsen in de ggz terughoudender in het gebruik van psychofarmaca, omdat zij meer kennis hebben van bijwerkingen en de risico's van afhankelijkheid en verslaving. Daarnaast kan natuurlijk worden gedacht aan cultuurverschillen, bijvoorbeeld meer prestatiedruk en competitiedrang in de VS dan in Europa. Nog een andere verklaring zou kunnen zijn dat het gebruik van bepaalde neuro-enhancers in Nederland nog nauwelijks in de belangstelling staat. Het feit dat in de *Nature*-enquête vooral het gebruik van methylfenidaat (62%) en modafinil (44%) opviel, terwijl binnen ons onderzoek slechts 2% methylfenidaat en niemand modafinil gebruikte, ondersteunt dit vermoeden. In ons onderzoek bleken benzodiazepines het meest te worden gebruikt. Van deze middelen zou men zich zelfs kunnen afvragen of ze wel onder de noemer 'enhancement' vallen.

Ethiek

Hoewel het feitelijk gebruik door artsen niet de kern van de morele discussie is, is de houding van artsen tegenover het onderwerp wel degelijk van belang vanwege hun voorbeeldfunctie en omdat zij de middelen voorschrijven. Hoewel het

onderwerp in Nederland nog niet erg leeft, getuige de resultaten van dit onderzoek, is er internationaal wel degelijk een ethische discussie gaande. In Nederland heerst kennelijk ook als het gaat om neuro-enhancement een sterke publieke opinie, namelijk dat medicatie alleen gebruikt dient te worden indien echt noodzakelijk. In Europees verband behoort Nederland tot de landen waar de minste medicatie gebruikt wordt. Men zou kunnen zeggen dat 'farmacologisch calvinisme' tot onze nationale identiteit behoort (Schermer 2007).

In een maatschappij waarin presteren van groot belang is en er in toenemende mate middelen beschikbaar komen die prestaties bevorderen, is het voorstelbaar dat de vraag naar psychofarmaca om het eigen functioneren te verbeteren toeneemt. Omdat de middelen waar het hier over gaat ook zonder voorschrift via internet verkrijgbaar zijn, is het goed dat psychiaters zich als beroepsgroep tijdig uitlaten over het gebruik ervan voor enhancementdoeleinden. In de overwegingen over toelaatbaarheid gaat het uiteraard om een balans van voordelen (verhoogd presteren) en nadelen (bijwerkingen, langetermijneffecten, maatschappelijke consequenties). Internationaal is deze bezinning op gang gekomen in de American Academy of Neurology, die evidence-based richtlijnen laat opstellen voor het voorschrijven van medicatie voor het verbeteren van het functioneren aan gezonde mensen (Larriviere e.a. 2009).

CONCLUSIE

Er bestaan weinig studies naar de prevalentie en effecten van gebruik van psychofarmaca voor enhancement. Ook over de houding en de meningen van psychiaters en andere artsen over dit onderwerp is wetenschappelijk nauwelijks iets bekend. Er is enig onderzoek gedaan naar de effectiviteit van deze middelen en de bijwerkingen op lange termijn, maar ook deze kennis is beperkt (de Jongh e.a. 2008). Vooral in Nederland lijkt het een 'non-issue' te zijn.

Ons onderzoek is een eerste poging om het eigen gebruik en de houding tegenover gebruik

onder psychiaters en andere artsen in de ggz in kaart brengen. In vergelijking met de respondenten op de Nature-enquête, blijken Nederlandse psychiaters en artsen in de ggz aanzienlijk terughoudender te zijn, wat betreft zowel het eigen gebruik als hun houding en mening over dit fenomeen. Het is niet uitgesloten dat de vraag naar en het gebruik van dit soort middelen, net als in het buitenland, gaat toenemen.

Aangezien vooral psychiaters veel kennis hebben van de effecten en bijwerkingen van psychofarmaca, zou het goed zijn als de discussie over dit onderwerp ook onder Nederlandse psychiaters op gang komt. Met dit artikel hopen wij een eerste aanzet hiertoe te geven.

LITERATUUR

- Greely H, Sahakian B, Harris J, Kessler RC, Gazzaniga M, Campbell P, et al. Towards responsible use of cognitive-enhancing drugs by the healthy. *Nature* 2008; 456: 702-5.
- Jongh R de, Bolt I, Schermer M, Olivier B. Botox for the brain: enhancement of cognition, mood and pro-social behavior and blunting of unwanted memories. *Neurosci Biobehav Rev* 2008; 32: 760-76.
- Kramer PD. *Listening to Prozac*. New York: Penguin; 1993.
- Larriviere D, Williams MA, Rizzo M, Bonnie RJ on behalf of the AAN Ethics, Law and Humanities Committee. Responding to requests from adult patients for neuroenhancements. Guidance of the Ethics, Law and Humanities Committee. *Neurology* 2009; 73: 1-7.
- Maher B. Poll-results. Look who's doping. *Nature* 2008; 452: 674-5.
- McCabe SE, Knight JR, Teter CJ, Wechsler H. Non-medical use of prescription stimulants among US college students: prevalence and correlates from a national survey. *Addiction* 2005; 99: 96-106.
- Schermer MHN. The dynamics of the treatment-enhancement distinction: ADHD as a case study. *Philosophica* 2007; 79: 25-37.
- Teter CJ, McCabe SE, LaGrange K, Cranford JA, Boyd CJ. Illicit use of specific prescription stimulants among college students: prevalence, motives and routes of administration. *Pharmacotherapy* 2006; 26: 1501-10.
- Wolpe PR. Treatment, enhancement, and the ethics of neurotherapeutics. *Brain Cogn* 2002; 50: 387-95.

AUTEURS

SIMONE TIMMER was ten tijde van het schrijven van dit artikel arts in opleiding tot psychiater, Dimence, Zwolle; thans: psychiater, Dimence, Raalte.

GERRIT GLAS, hoogleraar en A-opleider Dimence, regio West-Overijssel.

Correspondentieadres: Simone Timmer, Dimence, Monumentstraat 62, 8102 AM Raalte.

E-mail: s.timmer@dimence.nl

Geen strijdige belangen meegegeeld.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 11-8-2011.

SUMMARY

Pills for the Psyche. Neuro-enhancement among psychiatrists, trainees and other doctors in the Netherlands – an explanatory study – S.J. Timmer, G. Glas –

BACKGROUND Psychotropic drugs are being used increasingly for the purpose of neuro-enhancement. A survey conducted by Nature revealed that neuro-enhancing drugs were also being used quite widely by non-medical academics.

AIM To investigate the extent to which psychiatrists and other doctors working in psychiatry in the Netherlands actually take neuro-enhancing drugs themselves, and to record their views on the use of such drug. The findings form a basis for an ethical debate about the use of neuro-enhancing drugs in the Netherlands.

METHOD We transmitted an online questionnaire, based on the survey conducted by Nature, to as many as possible psychiatrists, trainees and other doctors working in psychiatry in the Netherlands.

RESULTS 11% of the respondents reported that they had occasionally taken neuro-enhancing medication without any medical reason in order to improve their own mental functioning. 66% of respondents felt that no-one should be allowed to take psychotropic drugs unless these have been prescribed for a strictly medical reason.

CONCLUSION Compared to those who responded to the Nature survey, respondents to the Dutch survey seemed to have considerably more reservations about the private use of neuro-enhancing drugs and seemed to be more critical about their use in general.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 54(2012)4, 371-376]

KEY WORDS enhancement, psychopharmacology, survey